

Kehitysvammaisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation tukeminen

Oppaan laatiminen työelämän kumppanille

LAHDEN
AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali- ja terveysala
Hoitotyön koulutusohjelma
Terveystieteiden
Opinnäytetyö
Syksy 2015
Sallamari Vuoristo

Lahden ammattikorkeakoulu
Hoitotyön koulutusohjelma

VUORISTO,SALLAMARI

Kehitysvammaisen vuorovaikutuksen
ja kommunikaation tukeminen

Terveystieteiden opinnäytetyö 28 sivua, 21 liitesivua

Syyskuu 2015

TIIVISTELMÄ

Jokaisella ihmisellä on oikeus sairaudestaan tai vammastaan huolimatta tulla kuulluksi ja kommunikoida omien taitojensa mukaisesti. Lähi-ihmisten tehtäväksi muodostuu tämän kommunikaation ja vuorovaikutuksen tukeminen ja mahdollistaminen. Kommunikaation mahdollistamiseksi osa kommunikoijista käyttää apunaan erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia keinoja. Kommunikaatio ja vuorovaikutus on kahden tai useamman ihmisen vastavuoroista toimintaa, joka sisältää usein sanatonta- ja sanallista viestintää.

Kehitysvammaisuus ei yksin määrittele henkilön ominaisuuksia, vaan jokainen ihminen on yksilö, joka kasvaa omassa ainutlaatuisessa ympäristössään. Kehitysvammaisuus vaikuttaa vamma-asteesta riippuen henkilön ominaisuuksiin ja toimintakykyyn. Kehitysvammaisuuden kehityksellisiä vaikutuksia voidaan kompensoida, vahvistaa ja korjata useiden keinojen avulla.

Tämä on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tavoitteena oli tuottaa opas kehitysvammaisten henkilöiden vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä. Toimeksiantajan on tarkoitus käyttää opasta asiakastyössä. Kommunikaatiomenetelmät on rajattu koskemaan vain kyseisen yksikön keskeiset menetelmät huomioiden, nämä menetelmät ovat henkilökunnan nimeämiä. Opinnäytetyön tarkoituksena on nostaa keskustelun aiheeksi kehitysvammaisten kommunikaatiokeinot ja niiden erityispiirteet.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät, kommunikaatio, vuorovaikutus, opas

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Nursing

VUORISTO, SALLAMARI: Support of the interaction and communication of
intellectually disabled people

Bachelor's Thesis in Public Health Nursing
appendices

28 pages, 21 pages of

Autumn 2015

ABSTRACT

Every person, despite their illness or disability, has the right to be heard and to communicate according to their own skills. Supporting and enabling communication and interaction is the task of close people and relatives. To enable the communication a variety of augmentative and alternative ways can be used. Communication and interaction can be described as mutual action of two or more people often including nonverbal and verbal communication.

Intellectual disability does not define alone the characteristics of a person, but each person is an individual who grows in his own unique environment. Intellectual disability affects by the degree of disability the person's characteristics and capabilities. Developmental impacts of intellectual disabilities can be compensated, strengthened and fixed with a number of different means.

The thesis is carried out as a functional study. The purpose of this thesis is to produce a guide on alternative communication methods. The guide is intended to be used in client work by the staff. The communication methods are limited to the main methods used only in that unit and they are chosen by the staff. The purpose of this thesis is to raise the discussion of mentally handicapped persons' means and specific features of communication.

Keywords: intellectual disability, alternative communication methods, communication, interaction, guide

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ	2
3	TAVOITE JA TARKOITUS	3
4	TIEDONHAKU	4
5	KEHITYSVAMMAISUUS	6
5.1	Lievästi kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä	7
5.2	Keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä	8
5.3	Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä	9
5.4	Syvästi kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä	10
6	VUOROVAIKUTUKSEN JA KOMMUNIKAATION MERKITYS KEHITYSVAMMAISEN IHMISEN NÄKÖKULMASTA	12
7	PUHETTA TUKEVA JA KORVAAVA KOMMUNIKAATIO	15
7.1	Tukiviittomat	17
7.2	PCS-kuvakommunikaatio	18
7.3	Kommunikaatiokansio	20
7.4	Kommunikaattori	22
7.5	Esinekommunikaatio	23
8	OPPAAN TUOTTAMINEN	25
9	POHDINTA	26
10	KEHITTÄMISEHDOTUKSET	27
	LÄHTEET	28
	LIITE 1TIEDONHAUN KUVAUS	
	LIITE 2	

1 JOHDANTO

Lähtökohtana opinnäytetyölle on kehitysvammaisten henkilöiden oikeus olla tasa-arvoinen vuorovaikutuskumppani. Tämä vuorovaikutuksen tasa-arvon mahdollistavat ne vuorovaikutuksen ja kommunikaation keinot, joita kehitysvammaisen henkilö käyttää ja ymmärtää. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2006, 194.)

Kehitysvammaisuus voidaan määritellä erilaisilla kriteereillä. Tässä opinnäytetyössä kehitysvammaisuutta määritteleviksi tekijöiksi ovat muodostuneet Suomen laki ja Maailman terveysjärjestön (WHO:n) tautiluokitus. WHO:n mukaan kehitysvammaisuus voidaan luokitella älykkyyden mukaisesti lievään, keskiasteiseen, vaikeaan ja syvään kehitysvammaisuuteen (Kaski 2012, 16; Launonen & Korpijaako-Huuhka 2003, 144.) Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977, 1 §) määrittellään kehitysvammaisuuden siten, että henkilöllä on joko henkinen toiminta tai kehitys estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen ja kehitysiässä saadun sairauden, vamman tai vian myötä.

Opinnäytetyöni tavoitteena on tuottaa työelämän yhteistyökumppanille opas kommunikaatiokeinoista ja vuorovaikutuksesta kehitysvammaisen henkilön kanssa. Kommunikaatiokeinot on rajattu koskemaan kyseisessä yksikössä käytössä oleviin keskeisiin kommunikaatiota tukeviin ja korvaaviin menetelmiin.

Tässä opinnäytetyössä kuvailen kommunikaation ja vuorovaikutuksen merkitystä kehitysvammaiselle ihmiselle. Opinnäytetyössä esitellään puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja, kuten tukiviittomia, kuvakommunikaatiota, kommunikaatiokansioita ja esinekommunikaatiota sekä kommunikaattoreita.

Opinnäytetyön menetelmissä on huomioitu lähteiden luotettavuus ja ajankohtaisuus. Tiedon keruussa on huomioitu erilaisia poissulkukriteerejä. Kootun aineiston pohjalta muodostettiin opas, huomioiden hyvän oppaan kriteerit.

2 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ

Toiminnallisen opinnäytetyön päämääränä on toteuttaa jokin konkreettinen tuote, kuten opas, tietopaketti tai kirja. Opinnäytetyöprosessia eivät ohjaa tiukat tutkimuskäytännöt toisin kuin tutkimuksellisissa opinnäytetyöissä. Toiminnallisessa opinnäytetyössä ei tarvitse käyttää tutkimuksellisia menetelmiä. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51, 56,-57.)

Kuitenkin tiedon ja aineiston kerääminen muistuttaa tutkimuksellista opinnäytetyötä, sillä aineiston keräämisessä käytetään samoja keinoja. Lähdekritiikki on olennaisessa asemassa kun toteutetaan esimerkiksi tietopaketteja, oppaita tai kirjoja. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuleekin tuoda ilmi lähde-teorian luotettavuus ja oikeellisuus. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51, 56- 57.)

Keskeisenä osana toiminnallista opinnäytetyötä on tutkimus- ja lähdetietojen käyttö osana sen toteutustapaa. Opinnäytetyö voidaan toteuttaa esimerkiksi ohjeistuksena, tietopakettina tai oppaana, näiden toteutus ja käytettyjen keinojen esiin tuominen on keskeinen osa kyseistä opinnäytetyöprojektia. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51, 56-57.)

Tässä opinnäytetyössä opas on pyritty luomaan toimeksiantajan tarpeita vastaavaksi. Lähtökohtana on luoda opas, johon on koottu keskeiset tiedot ja keinot kommunikaation tueksi. Tarkoituksena on tuottaa opas, joka opettaa henkilökuntaa käyttämään asiakkaille jo valikoituneita kommunikaatiokeinoja. Oppaan sisältöön ja käsiteltäviin asioihin ovat vaikuttaneet yksikön työntekijöiden toiveet. Lisäksi oppaassa olen käsitellyt keskeisiä vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon liittyviä tekijöitä.

3 TAVOITE JA TARKOITUS

Työelämäkumppanille ilmeni tarve oppaalle, joka ohjaa opiskelijoita ja työntekijöitä toimimaan kommunikaation tukena kehitysvammaisen asiakkaan kohtaamisessa. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda työelämän yhteistyökumppanille opas kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutuksen ja kommunikaation tukemiseksi. Oppaan tavoitteena on opettaa henkilökunnalle keinoja, joiden avulla henkilöt voivat tukea asiakkaan olemassa olevaa kommunikaatiokeinoa ja näin mahdollistaa onnistunut kommunikaatio ja vuorovaikutus. Oppaassa käsitellään kyseisen yksikön keskeisiä puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja.

Opinnäytetyön tarkoituksena on nostaa keskustelun aiheeksi kehitysvammaisten kommunikaatiokeinot ja niiden erityispiirteet. Kehitysvammaisuus ja sen erityispiirteet aiheuttavat usein hämmennystä myös hoitohenkilökunnassa. Opinnäytetyön tarkoituksena on toimia myös innostajana kyseiselle aihealueelle ja näin nostattaa kiinnostusta aihetta kohtaan. Kiinnostuksen myötä esille voi nousta uusia keinoja kehitysvammaisten ihmisten hoitotyön näkökulmasta.

4 TIEDONHAKU

Opinnäytetyön tiedonhaku toteutettiin kahdessa osassa. Ensin tehtiin alustava tiedonhaku Medic-tietojärjestelmästä haukusanoilla: älyllinen kehitysvam*, kehitysvammaisuus, kehityshäi*, autismi, kehitysvam* ja vuorovaikutus, kehitysvam* ja kommunikaatio. Lisäksi hakuja tehtiin Google Scholaren kautta hakusanoilla: älyllinen kehitysvammaisuus, puhetta korvaava kommunikointi ja puhetta tukeva kommunikointi.

Näiden hakujen tarkoituksena oli osoittaa saatavilla olevan tiedon, tutkimusten ja lähdeaineistojen saatavuus. Lopullinen tiedonhaku tehtiin MELINDA- ja MEDIC-tietojärjestelmistä, sillä aiempi haku osoitti, ettei Google Scholaren kautta ollut saatavissa riittävää tutkimustietoa.

Tiedonhaussa poissulkukriteereinä toimivat seuraavat tekijät:

- aineistosta on vain osa saatavilla
- aineistoa ei ole ollenkaan saatavilla
- aineistossa keskitytään vain syvästi kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutukseen
- löytynyt aineisto ei liity millään tavalla etsittyyn aineistoon
- kehitysvammaisten kommunikaatiota kuvaillaan vain autismin näkökulmasta tai tietyssä kehitysvammaryhmässä
- aineisto ei vastaa tutkimuskysymykseen tai sivuaa sitä hyvin suppeasti
- aineisto on julkaistu ennen 2000-lukua
- ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt
- videotuotannot.

Liitetiedostoissa (Liite 1) on esitelty taulukko varsinaisesta eli toisesta tiedonhausta ja mukaan otetuista materiaaleista. Lisäksi teoriapohjana on käytetty muita esille nousseita tiedon lähteitä.

Aineistonkeruussa ja hyväksytyissä lähteissä on valikoitu valitut lähteet kriittisesti. Lähdeaineistoksi valikoituivatvain lähteet, jotka osoittautuivat luotettaviksi ja aihealueeseen kuuluviksi.

5 KEHITYSVAMMAISUUS

Kehitysvammaisuus määritellään Suomen laissa seuraavasti: kehitysvammainen on henkilö, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977, 1 §). Laki kehitysvammaisten erityishuollosta määrittelee kehitysvammaisuudeksi kaikki kehityksen aikana ilmenevät vammaisuuden muodot. (Kaski 2012, 16; Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2003, 144.)

Kehitysvammaisuudella tarkoitetaan kokonaisvaltaisesti ihmisen elimien vammoja ja vaurioita. Merkittävänä osana kehitysvammaisuutta ovat hermoston vauriot, sairaudet ja muut toiminnan puutokset sekä poikkeavuudet. Ne aiheuttavat hermoston kehityshäiriöitä, merkittävimpänä aivojen kehityshäiriöitä, johon liittyy usein älyllisen toiminnan vajavuutta. Useimmiten kehitysvammaisuudella tarkoitetaan älyllistä kehitysvammaisuutta. (Kaski 2012, 16; Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2003, 144.)

Maailman terveysjärjestön (WHO) tautiluokituksen, ICD-10:n, mukaan älyllisellä kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tilaa, jossa henkisen suorituskäyvyn kehitys on estynyt tai on epätäydellinen. Puutteellisesti kehittyneitä ovat erityisesti kehitysiässä ilmaantuvat taidot eli yleiseen henkiseen suorituskäyvyn vaikuttavat kognitiiviset, kielelliset, motoriset ja sosiaaliset taidot. Älyllinen kehitysvammaisuus voi esiintyä joko yksinään tai yhdessä minkä tahansa fyysisen tai psyykkisen tilan kanssa. (Kaski 2012, 16.)

Älyllinen kehitysvammaisuuden vaikeusasteen luokittelussa käytetään erilaisia keinoja. Luokittelussa on arvioitu usein kehitysvammaisen henkistä suorituskäykyä tai sen puutteita psykologisten testien avulla. Kyseisissä testeissä voidaan hyödyntää täydentävänä tekijänä sosiaalista adaptaatiota eli käsitteellisiä, sosiaalisia ja käytännön taitoja mittaavia

asteikkoja. Näiden asteikkojen avulla saadaan käsitystä älyllisen suorittamisen tasosta. Älyllisen kehitysvammaisuuden vaikeusasteen luokittelu perustuu WHO:n tautiluokituksessa ihmisen sen hetkiseen toimintakykyyn. (Kaski 2012, 17.)

WHO luokittelee kehitysvammaisuuden myös älykkyystesteillä saatavana älykkyysosamäärän (ÄO) mukaan neljään ryhmään : lievään (ÄO n. 50-70), keskiasteiseen (ÄO 35-49), vaikeaan (n. 20-34) ja syvään (ÄO alle 20) kehitysvammaisuuteen. Näiden lisäksi käytössä on luokka `tarkemmin määrittelemätön kehitysvammaisuus`, silloin kun älykkyysosamäärää ei ole arvioitu tai kun älykkyystestauksessa ei ole saatu luotettavaa tulosta. (Launonen&Korpijaakko-Huuhka 2003, 144.)

Yhteenvetona voidaan sanoa, että kehitysvamma ilmenee ymmärryksen alueella ja kehitysvammaisten on usein vaikeampi oppia uusia asioita. Haasteita tuovat myös aiemmin opittujen asioiden soveltaminen uusissa tilanteissa ja itsenäisen oman elämän hallinta. (Arvio & Aaltonen 2011, 12.)

Kehitysvammaisuuden ilmeneminen käytännössä tarkoittaa sitä, että kehitysvammaisen ihmisen kielelliset, sosiaaliset, motoriset ja älylliset taidot sekä kyky itsenäiseen toimintaan että tarkkaavaisuuteen ja hahmottamiskykyyn ovat heikompia kuin vammattomilla ikätovereilla. (Arvio & Aaltonen 2011, 12.)

Opinnäytetyössäni olen rajannut kehitysvammaisuutta määritteleviksi tekijöiksi Suomen laissa ja Maailman terveysjärjestön (WHO:n) tautiluokituksessa esitetyt kriteerit. Näin opinnäytetyössä voidaan tarkastella kehitysvammaisuuden ja kommunikaation piirteitä yleisestä näkökulmasta rajaamatta eri vammaryhmiä pois.

5.1 Lievästi kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä

Lievästi kehitysvammaisen kommunikaatio ei pääsääntöisesti tuota ongelmia, he ymmärtävät konkreettista ja selkeää lauserakenteista

puhetta hyvin ja oppivat useimmiten lukemaan ja kirjoittamaan jonkin verran. Kuitenkin heillä voi esiintyä kielellisiä erityishäiriöitä, jotka haittaavat toimivan puheilmaisun kehitystä tai estävät sen kokonaan. Heillä saattaa myös esiintyä oppimisvaikeuksia. (Arvio & Aaltonen 2011 22; Launonen 2007, 85-86; Malm, Matero, Repo & Talvela . 2006, 194.)

Kommunikaatiokeinona lievästi kehitysvammainen ihminen käyttää puhetta, jossa voi ilmetä joitakin kielioppi-tai äännevirheitä. He pystyvät toimimaan kontaktissa vastavuoroisesti, kuitenkin keskusteluiden aihealueet rajoittuvat melko konkreettisiin asioihin. Tarvittaessa he hyödyntävät vaihtoehtoisia menetelmiä kommunikaationsa tukena. Toisinaan lievästi kehitysvammaisilla ihmisillä ilmenee kielellisiä erityishäiriöitä, jotka voivat häiritä puheilmaisua tai estää sen kokonaan. (Launonen 2007, 85-86; Malm ym. 2006, 194.)

Lievästi kehitysvammaiset ihmiset voivat tuen ja ohjauksen avulla oppia toimimaan arkipäivän asioissa melko omatoimisesti. Kuitenkin he tarvitsevat usein apua erilaisten taloustöiden ja raha-asoiden hoidossa sekä asunnon hankinnassa, mutta he voivat usein asua yksin ja huolehtia taloudensa perusasioista. He voivat työllistyä myös erilaisissa tuetuissa tai suojatöissä. Kuitenkin työskentely vaatii paljon ohjausta ja apua. (Arvio & Aaltonen 2011, Malm ym. 2006, 176.)

5.2 Keskiasteisesti kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä

Keskiasteisesti kehitysvammaiset ihmiset pystyvät yleensä jäsentelemään tutut tilanteet ja ympäristöt hyvin. He kykenevät tekemään kommunikaatiossa aloitteen ja toimimaan vastavuoroisesti. He pystyvät oppimaan arkipäiväntilanteissa käytettyä selkeää puhetta hyvin. Kuitenkin käsitteellisen kielen ymmärtäminen ja mielikuvien varassa toimiminen on heille haastavaa. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät ovat heillä käytössä tarvittaessa yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. (Launonen 2007, 84-85.)

Keskiasteisesti kehitysvammaiset ihmiset oppivat usein ilmaisemaan itseään puheen avulla, kuitenkin puheen oppiminen on melko hidasta ja he usein hyötyvät puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiokeinoista puheen rinnalla. He oppivat usein ymmärtämään kieliopillisesti selkeärakenteista puhetta. Kuitenkin useimmat tarvitsevat kuitenkin AAC-menetelmiä puheen rinnalle, sillä vieraiden ihmisten voi olla vaikea tulkita heidän puhettaan kielellisen tai ääntämyksellisen poikkeavuuden vuoksi. (Launonen 2007, 85; Malm ym. 2006, 176.)

Keskiasteisesti kehitysvammaisella ihmisellä on usein samankaltaisia ongelmia päivittäisissä toiminnoissa kuin vaikeasti kehitysvammaisella. Hän tarvitsee asumispalveluja sekä ohjausta ja apua muun muassa hygienian hoidossa. Myös luku- ja kirjoitustaito on usein puutteellista. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Malm, ym. 2006, 176.)

Keskiasteisesti kehitysvammaiset ihmiset voivat selviytyä päivittäisistä toiminnoista melko itsenäisesti tuen avulla, kuitenkin tuen tarve vaihtelee yksilöllisesti. He voivat toteuttaa rajattuja ja ohjattuja työtehtäviä. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Malm, ym. 2006, 176.)

5.3 Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä

Useimmilla vaikeasti kehitysvammaisilla ihmisillä on kommunikaatio-
vaikeuksia. He ymmärtävät usein yksinkertaista puhetta, joka liittyy tuttuun tilanteeseen. Ymmärtämisen tukena he tarvitsevat usein erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia keinoja, kuten ilmeitä, osoittamista, äänen painoja tai muita visuaalisia tai konkreettisia havainnointikeinoja. Useimmat heistä tarvitsevat erilaisia vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä läpi elämänsä. (Arvio & Aaltonen 2011,22; Launonen 2007, 83-84;Malm ym. 2006, 176.)

Vaikeasti kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat jatkuvaa tukea ja apua elämän eri osa-alueilla, kuten päivittäisissä toiminnoissaan esimerkiksi hygienian hoidossa ja vaatteiden valinnassa. Luku- ja kirjoitustaito on puutteellista eivätkä he hahmota kellonaikoja tai tunne esimerkiksi

rahanarvoa. Siksi toisten ihmisten tuki ja vuorovaikutuksessa toimiminen on heille hyvän elämän laadun kannalta olennaista. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Launonen 2007, 83-84; Malm, ym. 2006, 176.)

Vaikeasti kehitysvammaisen ihminen voi pitkän ja tavoitteellisen kuntoutuksen avulla oppia päivittäisen toiminnan taitoja ja selviytyä toimista melko itsenäisesti. Hän voi toteuttaa rajattuja ja ohjattuja työtehtäviä. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Malm, ym. 2006, 176.)

5.4 Syvästi kehitysvammaisen henkilön kommunikaation piirteitä

Useimmiten syvästi kehitysvammaisen henkilön käsitys omasta ympäröivästä maailmasta ja suhteestaan siihen on melko jäsentymätöntä. Heiltä puuttuu usein riittävät aloitteellisen ja aktiivisen toiminnan edellytykset, näistä syistä johtuen he ovat varsin riippuvaisia lähi-ihmisten pyrkimyksestä luoda yhteyttä ja toimintamuotoja, esimerkiksi kommunikaation ja vuorovaikutukseen. (Launonen 2007, 81.)

Kyseisellä kehitysvammairyhmällä esiintyy vaikeita kommunikointi- vaikeuksia, ilmaisukeinoina heillä ovatkin usein ääntely, fyysinen olemus, katse, yksinkertaiset eleet kuten osoittelu tai kurkottelu sekä yleinen aktiivisuus tai passiivisuus. Vuorovaikutuksen onnistumiseksi lähi-ihmisen tulee huomioida keinoja, joiden avulla kehitysvammaisen henkilö voi aistia selkeitä, muusta ympäristöstä erottuvia aistikokemuksia. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Launonen 2007, 81, 82-82; Malm, ym. 2006, 176, 193.)

Kommunikaatiossa on syytä hyödyntää tunto-, kosketus- ja liikeaisteja. Syvästi kehitysvammaiset pystyvät havainnoimaan ympäröivää maailmaa aistipuutoksista ja liikerajoituksista huolimatta, tämä vaatii kuitenkin lähi-ihmisiltä ympäristön muokkaamista näiden ihmisten ihmisen tarpeita tukeviksi. Tässä tilanteessa ympäristöllä on merkittävä rooli kommunikaation ja tulkinnan onnistumisessa, jotta ihminen saa hyvin yksilöllisestikin välitetyn viestinsä ymmärretyksi. He usein oppivat erottamaan tilanteita ja ihmisiä, joihin he osaavat reagoida esimerkiksi

hymyllä. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Launonen 2007, 81, 82-82; Malm, ym. 2006, 176, 193.)

Syvästi kehitysvammaiselle ihmiselle puheilmaisujen ymmärtäminen on vähäistä. Siksi kommunikoijan tulisi käyttää muita viestikanavia puheilmaisujen rinnalla. Viestejä voidaan selkiyttää käyttämällä puhuessa erilaisia äänenpainoja, esineitä, esinekommunikaatiota ja ilmeitä. Kommunikaatiokumppanin tulee käyttää vuorovaikutustilanteissa samoja AAC-menetelmiä kuin mitä kehitysvammaisen itse käyttää. (Launonen 2007, 82-83; Malm, ym. 2006, 193.)

Syvästi kehitysvammaisille ominaisia ovat myös erilaiset liikkumisvaikeudet, joten he ovat paljon erilaisten toimenpiteiden kohteina. Heitä pyritäänkin aktivoimaan erilaisilla erityismenetelmillä. Syvästi kehitysvammaiset ihmiset voivat oppia yksinkertaisia työtehtäviä, he tarvitsevat kuitenkin jatkuvaa ohjausta ja hoitoa. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Malm, Matero, ym. 2006, 176.)

Syvästi kehitysvammaisen ihminen on täysin riippuvainen muiden ihmisten avusta ja perusedellytyksenä onkin ympärivuorokautinen valvonta. Hän tarvitsee apua kaikissa päivittäisissä toiminnoissaan, sillä hänen on vaikeaa huolehtia henkilökohtaisista asioistaan. (Arvio & Aaltonen 2011, 22; Malm, ym. 2006, 176.)

6 VUOROVAIKUTUKSEN JA KOMMUNIKAATION MERKITYS KEHITYVAMMAISEN IHMISEN NÄKÖKULMASTA

Kommunikointi voidaan määritellä kahden tai useamman henkilön väliseksi vastavuoroiseksi toiminnaksi, mikä perustuu viestien välittämiseen ja vastaanottamiseen. Kommunikaatioon sisältyy niin sanallista (verbaalia) kuin sanatontakin (nonverbaalia) viestintää. Puhuminen nousee usein keskeiseksi viestikeinoksi. Kommunikointiin ja vuorovaikutukseen sisältyy usein nonverbaalia viestintää, joka on esimerkiksi kehon liikkeitä, katseen suuntaamista, eleiden ja ilmeiden käyttöä sekä ihmisten fyysistä sijaintia suhteessa toiseen henkilöön. Vuorovaikutustilanteissa usein puheen ja kehon vuorovaikutuksellinen käyttö tapahtuu hyvin yhtäaikaaisesti ja saumattomasti. (Huuhtanen 2011, 12; Aaltonen Aaltonen, Aulanko, Iivonen, Klippi&Vainio 2009, 76-77.)

Kommunikoinnissa ilmenevä samanaikainen sanallinen ja sanaton viestintä voivat osoittautua vuorovaikutustilanteissa hyvin ristiriitaisiksi. Nämä tilanteet vaativat ympäristöltä keinoja kommunikaatioviestien tulkintaan. Mikäli viestijöiden välinen vuorovaikutus ei ole samanlaista voi viestinnässä ilmetä ongelmia. (Huuhtanen 2011, 12.)

Keskusteluvuorovaikutus on monipuolista ja moniulotteista, ja sekoostuu monista eri osa-alueista. Usein puheenvuorot koostuvat erilaisista ominaisuuksista, kuten tauoista, epäröinneistä ja toistoista. Tällaisilla piirteillä voi olla keskeinen merkitys vuorovaikutuksessa ja sen ylläpitämisessä. (Aaltonen ym. 2009, 76-77.)

Ihminen vaikuttaa puheella toisiin ihmisiin ja ympäristöönsä. Puheen tavoitteena on usein vastavuoroinen kommunikointi. Näissä tilanteissa kyseessä on vuorovaikutuksellinen puheenvuorojen ketju eli keskustelu. (Aaltonen, ym. 2009, 76-77.)

Puhuminen on keskeinen kommunikointikeino. On olemassa syitä, joiden vuoksi puheilmaisu puuttuu tai on puutteellista ja tämä voi olla

luonteeltaan väliaikaista tai pysyvää. Näissä tilanteissa olisi suositeltavaa löytää puhetta tukeva tai korvaava kommunikaatiokeino, jotta viestien välittäminen tulisi mahdolliseksi. (Huuhtanen 2011, 15.)

Ihmisten kielen oppimista ja käyttöä säätelevät kognitiivinen kapasiteetti ja vuorovaikutuskyky. Kehitysvammaisilla ihmisillä usein ilmenee kognitiivisen kapasiteetin heikkoutta, joka ilmenee vaikeutena asioiden jäsentelyssä, mieleen painamisessa, käsittelyssä, sisäisen kielen rakentumisessa ja kielellisessä ajattelukyvyssä. Vamma-aste määrittelee kehitysvammaisen ihmisen kommunikointikykyä. Suurella osalla kehitysvammaisista ihmisistä esiintyy kommunikoinnin ja/tai kielellisiä vaikeuksia. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2003, 144; Malm, ym. 2006, 192-193.)

Kuitenkaan kehitysvammaisuutta itsessään ei voi määritellä puhe- tai kielihäiriöksi. Kehitysvammaiselle ihmiselle usein tuottaa haasteita vastaanottaa ja jäsenellä ympäristöstä välittyvää informaatiota sekä ymmärtää ja ilmaista itseään. Usein lähiympäristön ihmisille tuottaa vaikeuksia löytää kommunikaatiokeinoa, jolla viesti välittyisi ymmärrettävästi. Toisinaan ihmisillä ei ole riittävästi keinoja tulkita kehitysvammaisen henkilön varhaisten keinojen alueella toteuttamaa kommunikaatiota. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2003, 144; Malm, ym., 192-193.)

Kommunikointi- ja vuorovaikutuskeinoista riippumatta, kehitysvammaisen tarvitsee viestien välittämiseen ja ilmaisemiseen sekä ymmärtämiseen ja vastaanottamiseen, niitä itselleen luontaisia keinoja, kaikkien kohtaamiensa kommunikointikumppanien kanssa. Lähi-ihmiset ja kommunikaatiokumppanit ovat keskeisessä roolissa viestien lähettäjinä ja vastaanottajina, jolloin heidän tulee hallita sen kommunikaatiokeinoon käyttö, jota kehitysvammaisen ihminen käyttää kommunikaatiotilanteissa. (Salminen 2010, 100.)

Edellä mainituista syistä vaihtoehtoisten kommunikointikeinojen tunteminen on tärkeää, jotta kehitysvammaisella olisi paremmat edellytykset toimia vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

7 PUHETTA TUKEVA JA KORVAAVA KOMMUNIKAATIO

Kaikille ihmisille riittävä kommunikointi puheen avulla ei ole mahdollista. Ongelmanaiheuttajina voivat olla erilaiset syyt, kuten puheen tai kielellisen kommunikointikyvyn puuttuminen tai äänentuoton ongelmat. (Salminen 2010, 98.)

Puhetta tukevat ja/tai korvaavat kommunikointimenetelmät, Augumentative and Alternative Communication (AAC) -menetelmät, auttavat ihmisen kommunikointia ympäristönsä kanssa. Kyseisiä menetelmiä tarvitaan tukemaan ja täydentämään puhetta, korvaamaan kehittymätöntä tai menetettyä puhekykyä. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi luokitellaan kolmen tekijän kokonaisuudeksi: käyttäjä, väline ja ympäristö. Kommunikoinnissa käyttäjällä voi ilmetä kommunikointiin liittyviä haittoja tai vammoja. Välineillä tarkoitetaan käytettävissä olevaa kommunikointikeinoa ja ympäristöllä ihmisen fyysistä ympäristöä sekä ympäristöä, jossa vuorovaikutus tapahtuu. Kyseisten menetelmien avulla henkilöillä on parempi mahdollisuus itseilmaisuuksiin sekä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin ympäristön kanssa. Vaikuttamiskeinojen myötä rohkeus vuorovaikutukseen, oma-aloitteisuuteen ja itsetuntoon lisääntyy. (Huuhtanen 2011, 15; Malm, Matero, Repo & Talvela 2004, 131-132; Salminen 2010, 99.)

Puheilmaisun yhteydessä voidaan käyttää puhetta tukevaa kommunikointia, jonka avulla pyritään edistämään ja täydentämään puheilmaisua. Näissä tilanteissa puheentuotto voi olla epäselvää tai puutteellista, jolloin viesti ei tule kuulijalle ymmärretyksi. Puhetta tukevin kommunikointikeinoina voidaan käyttää esimerkiksi kuvia, esineitä tai viittomia, jolloin vastaanottaja saa tukea viestin ymmärtämiseen. (Huuhtanen 2011, 15; Malm ym. 2004, 132.)

AAC-menetelmiä käyttävät ihmiset ovat keskenään erilaisia.

Vammautuneen aikuisen tarpeet ja keinot voivat poiketa esimerkiksi kehittyvän lapsen tarpeista. Menetelmien tarve määräytyykin yksilöllisesti, toisille niistä muodostuu lyhytaikainen kommunikaation tukikeino, kun toisilla niiden käyttö kestää koko eliniän. Kun ihminen ei kommunikoinnissaan voi käyttää puhetta, voidaan kommunikointi silloin toteuttaa puhetta korvaavilla kommunikointimenetelmillä. Usein puhetta korvaavat keinot muodostuvat niitä käyttäville äidinkieleksi ja pysyviksi tavoiksi kommunikoida. (Huuhtanen 2011, 15; Salminen 2010, 99.)

Kommunikoinnissa lähtökohtana tulisi olla kaikkien saatavilla olevien keinojen käyttö ja hyödyntäminen. Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen käyttäminen ei sulje pois käytettävissä olevia kommunikointikeinoja. Tällaisia luonnollisia keinoja ovat eleilmaisut, joita voivat olla esimerkiksi katse, kehon asennot, ilmeet, eleet ja äännähdykset. Ihminen oppii ympäristöltään eleet ja kehon kielen, eikä niitä tarvitse opetella. Nämä kaikki eleilmaisut ovat osa kommunikaatiota ja ihminen voikin tuottaa vastauksia, kuten kyllä ja ei- vastaukset eleilmaisun keinoin. (Huuhtanen 2011, 15; Malm, ym. 2006, 133.)

Kehitysvammaisen lähiympäristöllä ja -ihmisillä on keskeinen rooli valitun kommunikaatio keinon ja apuvälineen käytön ja käyttöönoton onnistumisessa. Lähtökohtana kyseiselle keinolle tulee olla se että sen käyttäjä kokee saavansa apuvälineen avulla ilmaistua oman viestinsä perille, hänen äänensä saadaan kuuluville ja että hän saa vastareaktion viestilleen välittömästi, niin kuin puhuvakin ihminen saa. (Salminen 2010, 106.)

Keskustelukumppanilta vaaditaan myös kykyä käyttää puheen rinnalla samaa ilmaisukeinoa kuin puhevammaisen henkilö käyttää ja mahdollistaa rauhallinen ilmaisujen tuottaminen. Kommunikaatiokumppanin tulee varmistaa että ymmärsi viestin oikein ja toistaa puhevammaisen viestit sekä reagoida niihin välittömästi. (Salminen 2010, 106.)

Seuraavaksi esitellään puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiokeinot, joita käytetään toimeksiantajan yksikössä. Näistä menetelmistä voidaankin tunnistaa AAC-menetelmien keskeiset pääluokat eli manuaaliset, graafiset sekä kosketeltavat sekä tunnusteltavat keinot. Manuaaliset keinot tuotetaan käsin, esimerkiksi viittomat. Graafiset merkit sisältävät erilaisia kuvia ja muita graafisia merkkejä, tässä tapauksessa PCS-kuvia. Kosketeltavat ja tunnusteltavat keinot ovat usein konkreettisia esineitä, joka toteutuu esinekommunikaationa. (Malm, ym. 2006, 133.) Lisäksi esitellään kommunikaatiossa hyödynnettävää teknologiaa eli kommunikaattoreita.

7.1 Tukiviittomat

Tukiviittomat ovat viittomakielen viittomia, joita lainataan viittomakielestä tukemaan puhetta ja puheen tapailua. Tukiviittomien käytössä ei päde viittomakielen säännöt ja rakenteelliset seikat. Tukiviittomien lauserakennetta ohjaa puheen lauserakenne. (Huuhtanen 2011, 28; Malm, ym. 2006, 133.)

Tukiviittomien käytön yhteydessä käyttäjän tulee aina kommunikaatiossa käyttää viittomien ohessa puhetta. Viittomia voidaankin käyttää esimerkiksi tukemaan lapsen varhaisessa kehitysvaiheessa yleistä puheen oppimista. Mahdollinen puheilmaisuus kehittyy viittomien ohessa käytetyn puheen avulla. Onkin todettu, että tukiviittomat suorastaan lisäävät puheyriä ja tukevat puheen kehitystä. Lisäksi yhtäaikainen viittominen ja puhuminen voi myös helpottaa puheviestin ymmärtämistä. Tukiviittomien etuna usein on se että ne hidastavat ja selkeyttävät puhujan puherytmiä ja yksinkertaistavat sanomaa. Lähi-ihmisten voi muuten usein olla vaikeaa muistaa puhua tarpeeksi selkeästi ja yksinkertaisesti. (Huuhtanen 2011, 28; Malm, ym. 2006, 133.)

Tukiviittomat perustuvat lihas- ja näköaistiin. Toisinaan viittomia käyttävällä henkilöllä voi esiintyä motorisia haasteita, jolloin tukiviittomia voidaan muokata ja soveltaa yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. (Huuhtanen 2011, 28; Malm, ym. 2006, 133.)

Eri-ikäisten kehitysvammaisten viittoma-kommunikaatiosta on saatu erittäin paljon hyviä kokemuksia. Lisäksi kyseinen kommunikaatiokeino voi lisätä kuulevien, puhumattomien lasten ja aikuisten kommunikointia. Osalla ihmisistä puheen erityisvaikeus voi olla niin vahva, että tukiviittomien käytöstä tulee pysyvä kommunikaatio keino. Kuitenkin jos puheen kehitys etenee, syrjäyttää se automaattisesti viittomat. (Huuhtanen 2011, 28; Malm, ym. 2006, 133.)

Kuva 1: Tukiviittoma "me"(Kuvapankki 2015)

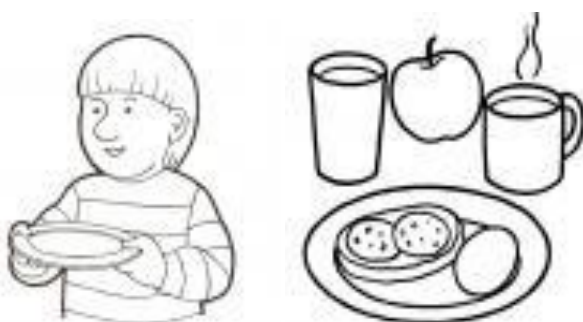
Kuva 2: Tukiviittoma "keltainen"(Kuvapankki 2015)

7.2 PCS-kuvakommunikaatio

PCS eli Picture Communication Symbols on kuvakommunikaatiomenetelmä, joka koostuu yksinkertaisista ääriivapiirroksista, joiden ylä- tai alapuolelle on kirjoitettu kuvan merkitys. PCS-kuvat ovat saatavilla värillisinä tai mustavalkoisina, ne ovat

ilmeikkäitä kuvia, jotka on helppo hahmottaa. Piirrosten lisäksi kuvissa voi esiintyä kirjaimia ja numeroita sekä saatavilla on myös abstraktimpia symboleja. Kuvia on helposti saatavilla erilaisina tietokoneohjelmina ja niiden muokkaaminen tarpeiden mukaisesti on helppoa. PCS-kuvat ovat yksi laajimmin käytössä olevista kuvajärjestelmistä. (Huuhtanen 2011, 61; Malm, ym. 2006, 136; Trygg 2010, 49.)

Kuvakommunikaatio on kommunikointikeino henkilöille, jotka pystyvät ilmaisemaan itseään kielellisesti yksittäisillä sanoilla tai lyhyillä lauseilla. Henkilön, joka käyttää kuvakommunikaatiota voi olla helpompi ymmärtää puheen merkitystä kun sitä tarkennetaan kuvilla. Lisäksi kuvat mahdollistavat käyttäjälle keinon ilmaista erilaisia kommunikaatiotarpeitaan, kuten ajatuksia, tietoa ja toiveita. (Malm, ym. 2006, 136; Trygg 2010, 33-34, 42.)

*Kuva 3 & 4: PCS-kuvat, joista muodostuu lyhyt lause: haluan aamiaista.
(Kuvapankki 2015)*

Kuvakommunikaatio on hyvä kommunikointikeino kehitysvammaisen henkilön kanssa. Kuvat laajentavat hänen ilmaisumahdollisuuksia ja asioiden kertominen voi helpottua, kun hän voi katsella kuvia, jotka tukevat muistia. Lisäksi kuvien avulla voidaan tukea kehitysvammaisen kognitiivisia taitoja, kommunikointia ja kielen kehitystä sekä tukea puheen ymmärtämistä. PCS-kuvat voivat myös helpottaa kuulijaa ymmärtämään toisinaan epäselkeääkin puhetta, kun puheen aihe on tiedossa. Lisäksi kuvat tukevat kehitysvammaisen ihmisen käsite- ja sanavaraston kehittymistä. (Trygg 2010, 33.)

Kuvakommunikaation käyttöön vaikuttavat kehitysvammaisen hahmottamisen ja osoittamisen taidot sekä kognitiiviset taidot. Näiden taitojen pohjalta määräytyy käyttöön otettavien kuvien määrä, tyyppi ja käyttötavat. Kuvista voidaan tehdä erilaisia kansioita, kuvatauluja tai kerätä yksittäisiä kuvia puheen tueksi. (Malm, ym. 2006, 133-134; Trygg 2010, 42.)

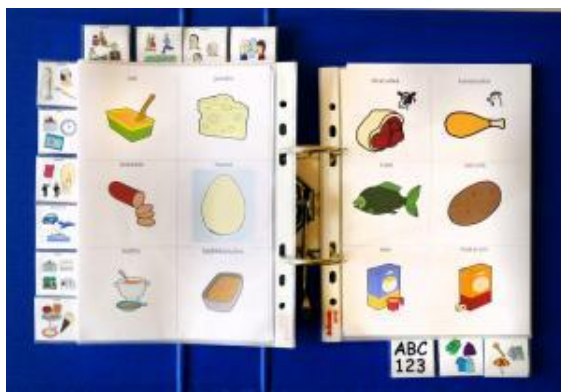
Kommunikaation onnistumisen keskeisenä tekijänä on se, että kehitysvammaisen henkilö on oppinut kuvien merkityksen ja tarkoittaa niitä osoittaessaan samaa kuin vuorovaikutuskumppani.

Vuorovaikutuskumppanilta vaaditaan kärsivällisyyttä ja hyväksyntää, koska kuvakommunikaatio on puhetta hitaampi tapa kommunikoida.

Lisäksi kehitysvammaiselle ihmiselle tulee antaa aikaa ja tilaa viestinsä välittämiseen, eikä viestiin saa puuttua kesken sen tuottamisen ettei kommunikoiija passivoidu tai turhaudu kommunikointiin. (Malm, ym. 2006, 133-134; Trygg 2010, 42.)

7.3 Kommunikaatiokansio

Kommunikointia tukevana ja korvaavana keinona on jo pitkään käytetty kommunikaatiokansioita. Kansiossa on kerättyä erilaisia kuvia ja merkkejä kommunikaatiovälineeksi, tällaisia voivat olla esimerkiksi edellä mainitut PCS-kuvat. Nykyisin suositaan uuden tyyppisiä laajoja, toiminnallisia/dynaamisia kommunikaatiokansioita. Nämä kyseiset kansiot eroavat aiemmista kansioista siten, että niissä suositaan erilaista merkkien luokittelua, aiemmin käytettiin useimmiten sanaluokka- tai aihepiirijakoa. Nykyisissä kansioissa lähtökohtana on toimivuus ja mahdollisuus luoda hyvin palveleva keskustelun väline. Tämän mahdollistamiseksi kansioissa samalle aukeamalle sijoitetaan merkkejä useista eri sanaluokista, jotta se palvelisi viestien käyttötarkoituksessa ja -tilanteessa siten, että viesti voidaan tuottaa ilman jatkuvaa selailua. (Huuhtanen 2011, 52-53; Salminen 2010, 101.)

Kuva 5: Kommunikaatiokansio (Kuvapankki 2015)

Kuva 6: Kommunikaatiokansiota voidaan käyttää myös tableteilla ja älypuhelimilla (Kuvapankki 2015)

Keskeisiä tekijöitä kommunikaatiokansioiden käytössä ovat mallintaminen ja käytön ohjaaminen kaikille lähi-ihmisille. Mallintamisella tarkoitetaan sitä, että vuorovaikutustilanteessa molemmat kommunikoijat käyttävät kansiota viestinsä tuottamiseen. Mallintamisen avulla käyttäjälle osoitetaan viestintuottamiskeino kommunikaatiokansiolla, näin voidaan puhevammaiselle mallintaa lauseen rakentamiskeino ja mahdollistaa kommunikoinnin laajentamista. (Huuhtanen 2011, 52-53; Salminen 2010, 101.)

Lähi-ihminen voi tulkata sanoiksi puhevammaisen henkilön osoittamat kuvat ja tukea häntä käyttämään myös muita kommunikaatiokeinoja.

Tällaisia voivat olla esimerkiksi ilmeet, äänet ja eleet sekä yksittäiset sanat. Kommunikaatiokansion käyttö ei poissulje muita käytettävissä olevia kommunikaation keinoja. (Huuhtanen 2011, 52-53; Salminen 2010, 101.)

7.4 Kommunikaattori

Kommunikaattorit eli puhekoneet ja puhelaitteet ovat yleisiä kommunikoinnissa käytettäviä teknisiä apuvälineitä. Kommunikaattorit toistavat ennalta nauhoitetut ja tallennetut viestit, ne voivat sisältää yksittäisiä tai moniosaisia näppäimistöjä, joilla voidaan myös kirjoittaa viesti puhesyntensaattorin luettavaksi. Ne voidaan jakaa yhden tai usean viestin laitteisiin. Puhelaitteita on saatavilla hyvin erilaisia käyttötarkoituksesta ja käyttäjästä riippuen. (Malm, ym. 2006, 141; Salminen 2010, 102.)

Kuva 7: Usean painikkeen kommunikaattori (Kuvapankki 2015)

Kommunikaattoria voidaan käyttää pysyvänä ja jatkuvana kommunikaatiokeinona tai tilapäisesti, tarpeen mukaan. Kommunikaattori ei poissulje muita mahdollisia kommunikaatiokeinoja. (Malm, ym. 2006, 141; Salminen 2010, 102.)

Puhelaitteet ovat helppoja käyttää ja ne soveltuvat monien puhevammaisten henkilöiden käyttöön iästä, motorisista tai kognitiivisista taidoista riippumatta. Kommunikaattoreita voi helposti ohjelmoida käyttäjän tarpeiden mukaisesti sisältämään esimerkiksi erilaisia pyyntöjä tai

ilmaisuja. Ilmaisuisissa tulee huomioida että käytetty sanasto tai viesti perustuu puhevammaisen kommunikaatiotarpeisiin. Se myös motivoi käyttäjää kommunikaattorin käytössä, kun hän kokee pystyvänsä vaikuttamaan omiin asioihinsa viestien myötä. Puhelaitteet myös mahdollistavat puhevammaisen osallistumisen erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin.(Malm, ym. 2006, 141; Salminen 2010, 102.)

Kuva 8: Yksinäppäimiset kommunikaattorit, joihin voi tallettaa esimerkiksi kuulumiset koulupäivältä (Kuvapankki 2015)

7.5 Esinekommunikaatio

Esinekommunikaatiota voidaan hyödyntää kommunikaation välineenä kun henkilön on vaikean kehitys- tai aistivamman takia vaikea ymmärtää maailmaansa sanojen tai graafisten merkkien avulla. Käytössä olevat esineet ovat konkreettisia ja tuttuja tietyissä tilanteissa käytettyinä. Esinekommunikaatiossa käytössä olevien esineiden merkitys opetellaan yhdessä ja niitä voidaan käyttää viestivälineenä esimerkiksi ruokailutilanteissa, jolloin esimerkiksi lusikka toimii viestisignaalina tulevasta ruokailusta tai vaipan avulla ilmaistaan tulevasta wc-toiminnoista. (Huuhtanen 2011, 58; Malm, ym. 2006, 139.)

Kuva 9 a ja b. Esineiden hyödyntämistä kommunikaatiossa (Kuvapankki 2015)

Vastavuoroisen kommunikaation tukemiseksi on esineiden hyvä olla paikassa, jossa asianomainen pääsee niitä käsittelemään. Näin esinekommunikaatiota käyttävä henkilö voi ilmaista omia tarpeitaan ja halujaan ympäristölle. Kommunikoija voi esimerkiksi tarttumalla mukiin viestiä haluavansa juotavaa, toiminta on usein niukasti vuorovaikutteista, mutta kyseisen keinon avulla ihminen pystyy tuomaan tarpeensa ympäristön tietoisuuteen. (Huuhtanen 2011, 58; Malm, ym. 2006, 139.)

8 OPPAAN TUOTTAMINEN

Aloitinopinnäytetyöprosessia työelämän toimeksiantajan kanssa jo tammikuussa 2012. Vaihtoehdot, toteuttamistavat ja aikataulut jäivät vielä mietittäviksi. Päätimme tuolloin aloittaa yhteistyön.

Varsinainen opinnäytetyöprosessi alkoi keväällä 2015, johon mennessä oli noussut pintaan ajatus ja idea aihealueesta. Alue rajautui hyvin nopeasti kehitysvammaisten kommunikointiin ja vuorovaikutukseen. Selvittelyjen ja taustatyöskentelyn jälkeen oli aihe alue ja sen rajausta selkeä.

Varsinainen opinnäytetyön kirjoitusprosessi alkoi Huhtis-toukokuussa 2015, suunnitelmaseminaari pidettiin 28.5.2015. Kirjoitustyö jatkui kesän jälkeen elo–lokakuussa. Alkuperäisen suunnitelman mukaan opinnäytetyö oli tarkoitus julkaista elo-syyskuussa. Kuitenkin se valmistui hiukan aikataulusta myöhässä ja julkaisuseminaari pidettiin 12.11.2015.

Opinnäytetyöprosessin alkuvaiheessa nousi esille ajatus kehitysvammaisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation tukemisesta. Ajatusta lähdettiin kehittämään yhdessä toimeksiantajan kanssa ja toteutustavaksi valikoitui oppaan tuottaminen. Tämän idean myötä kokosin opinnäytetyöni keskeisen teorian tiedon oppaan pohjaksi.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa opas kehitysvammaisten henkilöiden vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä. Kommunikaatiooppaan tekeminen on opinnäytetyön lisäksi osana terveydenhoitajan kehittämistehtävää. Tarkoitukseni on esitellä opinnäytetyö ja kommunikaatio-opas yksikössä ja saada henkilökunnalta suullista palautetta sen käytettävyydestä. Lisäksi otan vastaan kehittämisehdotuksia pohdittavaksi.

9 POHDINTA

Kehitysvammaisen kohtaamisessa keskeisinä työkaluina ovat toimiva kommunikointi ja tiedonsaanti. Liian usein luotetaan saattajan tai lähi-ihmisen keinoihin kertoa kehitysvammaisen asioista, tämä ei kuitenkaan mahdollista kyseisen henkilön oikeutta tulla kuulluksi omissa asioissaan. Ammattilaisten ja muiden henkilöiden tulisi luoda rohkeasti kontakti myös itse asiakkaaseen (Arvio & Aaltonen 2011, 106). Näistä syistä johtuen on tärkeää että kehitysvammaisen ihmisen kanssa asioivat henkilöt tuntevat puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja. Vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen tunteminen edesauttaa hoitohenkilökunnan sekä asiakkaan välistä aitoa vuorovaikutusta.

Vaihtoehtoisten kommunikointikeinojen tunteminen on tärkeää, jotta kehitysvammaisella olisi paremmat edellytykset toimia vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Tämän edesauttamiseksi laadin oppaan, jonka tavoitteena on opastaa henkilökunnalle keinoja, joiden avulla he voivat tukea asiakasta vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa.

Hoitohenkilökunnan velvollisuutena on huomioida kehitysvammaisen henkilön oikeus olla tasa-arvoinen vuorovaikutuskumppani. Jotta tämä toteutuisi, tulisi hoitohenkilökunnalla olla kyky vastata kehitysvammaisen henkilön hallitsemiin kommunikaatiokeinoihin.

Oppaan tarkoituksena on esitellä puhetta tukevaa ja/tai korvaavaa kommunikaatiota, kehitysvammaisen kommunikaationpiirteitä sekä yksikössä yleisimmin käytössä olevia vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä. Opas on tarkoitettu yksikön henkilökunnan käyttöön.

Opas esitellään myöhemmin toimeksiantajalle. Saadun palautteen perusteella arvioidaan vastaako oppaan sisältö henkilökunnan tarpeita. Tarvittaessa opasta kehitetään ja täydennetään saadun palautteen perusteella.

10 KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Kehitysvammaisten kommunikaatiosta ja vuorovaikutuksesta oli hyvin vähän tutkimustietoa saatavilla tai aihealue oli rajattu tiukasti tietyn kehitysvammairyhmän ympärille. Kehitysvammaisuus ei kuitenkaan ole yksiselitteistä.

Kehitysvammaiset asiakkaat ovat erilaisten sosiaali- ja terveystalveluiden piirissä, siksi olisi tärkeää että ammattilaiset osaavat kommunikoida ja tukea kehitysvammaisten kommunikaatiota ja vuorovaikutusta. Yhteisten kommunikaatiokeinojen kehittäminen olisi hyödyksi niin kehitysvammaiselle asiakkaalle kuin hoitohenkilökunnalle erilaisissa tutkimus- ja hoitotilanteissa.

Kehittämisehdotuksena jatkossa voitaisiin tutkia kehitysvammaisten kommunikaation erityistarpeita hoitohenkilökunnan tukemiseksi. Keskeinen kehittämiskohde voisi olla hoitotyön koulutukseen sisällytettävät osa-alueet kehitysvammaisuudesta ja kehitysvammaisten vuorovaikutuksen ja kommunikaation erityispiirteistä. Kuitenkin hoitohenkilökunta yhä kasvavammassa määrin kohtaa kehitysvammaisia työssään.

Tarkoitukseni on oman terveydenhoitajan kehittämistehtävän myötä kehittää jo luotua opasta palvelemaan paremmin työelämän toimeksiantajaa. Jatkossa voitaisiin kehittää opas eri sosiaali- ja terveystalveluita koskeviin yksikköihin tukemaan sen yksikön tarpeita ja lähtökohtia kehitysvammaisen kohtaamisessa.

LÄHTEET

Aaltonen, O., Aulanko, R., Iivonen, A., Klippi, A. & Vainio, M. 2009. Puhuva ihminen - Puhetiteiden perusteet. Helsinki: Otava.

Arvio, M. & Aaltonen, S. 2011. Kehitysvammainen potilaana. Helsinki: Duodecim.

Huhtanen, K. 2011. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Kaski, M. 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki: SanomaPro.

Kuvapankki. 2015. Papunet. Saatavissa:
<http://papunet.net/materiaalia/kuvapankki>

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977.

Launonen, K. 2007. Vuorovaikutus - kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Kehitysvammaliitto ry. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Launonen, K. & Korpijaako-Huuhka, A.-M. 2003. Kommunikoinnin häiriöt - syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Palmenia.

Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela, E.-L. 2004. Esteistä mahdollisuuksiin, Vammaistyön perusteet. Porvoo: WSOY.

Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela, E.-L. 2006. Esteistä mahdollisuuksiin, Vammaistyön perusteet. Porvoo: WSOY.

Salminen, A.-L. 2010. Apuvälinekirja, Kehitysvammaliitto ry. Kouvola: Solver Palvelut Oy.

Trygg, B. H. 2010. Graafinen kommunikointi, esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. Kehitysvammaliitto ry. Kouvola: Solver Palvelut.

Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

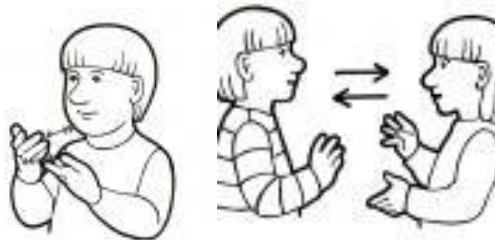
LIITE 1 TIEDONHAUN KUVAUS

Haun ajankoh ta	Tietokant a	Hakutermit	Haku tulos/ Valitt u ainei s-to	Valitut tiedon lähteet
4.8.2015	Melinda	Kehitysvamma*	64/1	Arvio, M. & Aaltonen, S. 2011. Kehitysvammai n potilaana. Helsinki: Duodecim.
4.8.2015	Melinda	Kehitysvam* AND Kommunikaati*	146/4	Esteistä mahdollisuuksiin vammaistyön perusteet Marita Malm, Marja Matero, Marjo Repo, Eeva-Liisa Talvela. Apuvälinekirja Anna-Liisa Salminen (toim.). Opas kommunikoinnin

				mahdollisuuksiin.
4.8.2015	Melinda	Kehitysvam* AND kommunik* AND hoitohenk*	0/0	
4.8.2015	Melinda	Kehitysvam* AND vuorovaik*	170/5	Vuorovaikutus : kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin / Kaisa Launonen Kommunikoinnin häiriöt : syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita / toimittajat: Kaisa Launonen, Anna- Maija Korpijaakko- Huuhka. Esteistä mahdollisuuksiin : vammaistyön perusteet / Marita Malm ... [et al.].
4.8.2015	Medic	kehitysvam* AND kommunikaat*	20/0	
4.8.2015	Medic	kehitysvam* ANDhoitohenk*	0/0	

4.8.2015	Medic	Kommunik*ANDhoitoh enk*	0/	
29.9.201 5	Melina	AAC-menetelm*	36/2	Graafinen kommunikointi : esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa / BoelHeisterTrygg ; Pirkko Rautakoski (suom.) Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenete lmät Suomessa / Kristina Huuhtanen (toim.)
29.9.201 5	Medic	AAC-menetelm* AND hoitoty*	94/0	

LIITE 2

**Opas kehitysvammaisen
vuorovaikutuksen ja kommunikation
tukemiseksi**

AAC-MENETELMÄT

Puhetta tukevat ja/tai korvaavat kommunikaatiomenetelmät, Augmentative and Alternative Communication (AAC)- menetelmät, ovat keinoja, joiden avulla voidaan tukea ja täydentää puhetta, korvata kehittymätöntä tai menetettyä puhekykyä.

Asiakas voi käyttää puhetta tukevia kommunikaatiokeinoja, kun puhetta halutaan edistää, puheilmaisua täydennetään tai puheentuohto on epäselvää ja puutteellista. Tukevien kommunikaatiokeinojen avulla voidaan varmistaa, että asiakas tulee kuulluksi ja saa ilmaistua mielipiteensä/asiansa. Puhetta tukevia kommunikaatiokeinoja ovat esimerkiksi kuvat, kommunikaatiokansiot, esineet ja tukiviittomat.

Toisinaan asiakas tarvitsee puhetta korvaavia kommunikaatiomenetelmiä. Näissä tilanteissa asiakkaat tarvitsevat puheen tilalle keinon, jonka avulla voivat viestiä ympäristönsä kanssa. Puhetta korvaavina kommunikaatiokeinoina voivat toimia

myös esimerkiksi kuvat, esineet, kommunikaatiokansiot sekä kommunikaattorit. Usein näissä tilanteissa korvaava kommunikaatiokeino muodostuu heille pysyväksi tavaksi kommunikoida.

Puhetta tukevat ja/tai korvaavat kommunikaatiokeinot eivät kuitenkaan poissulje muita mahdollisia käytössä olevia keinoja. Kommunikaatiossa tulisikin hyödyntää kaikkia käytettävissä olevia keinoja. Tällaisia luonnollisia keinoja ovat eleilmaisut, joita voivat olla esimerkiksi katse, kehon asennot, ilmeet, eleet ja äännähdykset. Ihminen oppii ympäristöltään eleet ja kehon kielen, eikä niitä tarvitse opetella. Myös puheen käyttäminen ja hyödyntäminen on keskeinen kommunikaatiokeino AAC-menetelmien rinnalla.

AAC- menetelmät mahdollistavat, niitä tarvitsevalle henkilölle paremmat mahdollisuudet vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon ympäristönsä kanssa. Lisäksi ne mahdollistavat henkilölle itseilmaisun keinot sekä lisäävät rohkeutta oma-aloitteisuuteen ja aktiiviseen vuorovaikutukseen ympäristönsä kanssa.

KEHITYSVAMMAISUUS JA KOMMUNIKAATIO

Kehitysvammaisuus ei ole itsessään puhe- tai kielihäiriö. Kehitysvammaisen kommunikaatioon vaikuttavat yksilöllisesti ihmisen kehitysvamman vamma-aste ja siihen liittyvät niin kognitiiviset kuin motoriset taidot. Kehitysvammaiselle tuottaa usein haasteita jäsenellä ja vastaanottaa ympäristöstä välittyvää informaatiota sekä ymmärtää ja ilmaista itseään. Haasteita kommunikaatioon tuo myös lähiympäristön ihmisten vaikeus tulkita kehitysvammaisen henkilön varhaisten keinojen alueella toteuttamaa kommunikaatiota.

Kehitysvammaisen lähiympäristöllä ja -ihmisillä on keskeinen rooli valitun kommunikaatiokeinoon ja apuvälineen käytön ja käyttöönoton onnistumisessa. Puhetta tukevien ja/tai korvaavien keinojen tarkoituksena on, että niiden käyttäjä saa ilmaista viestinsä, hän saa äänensä kuuluviin ja hänen viesteihinsä reagoidaan välittömästi.

Keskustelukumppanilta vaaditaan kykyä käyttää puheen rinnalla samaa ilmaisukeinoja kuin kehitysvammaisen henkilö käyttää ja mahdollistaa rauhallinen ilmaisujen tuottaminen.

Kommunikaatiokumppanin tulee varmistaa, että ymmärsi viestin oikein ja toistaa keskustelukumppanin viestit.

Kommunikointi- ja vuorovaikutuskeinoista riippumatta, kehitysvammaisen tarvitsee viestien välittämiseen ja ilmaisemiseen sekä ymmärtämiseen ja vastaanottamiseen, niitä itselleen luontaisia keinoja, kaikkien kohtaamiensa kommunikointikumppanien kanssa. Lähi-ihmiset ja kommunikaatiokumppanit ovat keskeisessä roolissa viestien lähettäjinä ja vastaanottajina, jolloin heidän tulee hallita sen kommunikaatiokeinojen käyttöä, jota kehitysvammaisen ihminen käyttää kommunikaatiotilanteissa.

TUKIVIITTOMAT

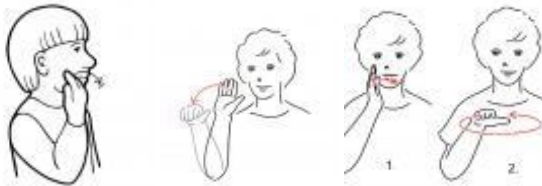
Tukiviittomat ovat viittomakielestä lainattuja viittomia, joita käytetään tukemaan puhetta ja puheen tapailua. Tukiviittomia voidaan käyttää yksittäisinä viittomina tai muodostamalla lauseita, jolloin lauserakennetta ohjaa puhetta vastaava lauserakenne.

Kuva 1. Tukiviittoma "juoda" (Kuvapankki 2015)

Tukiviittomia käyttävän henkilön tulee aina kommunikoidessaan käyttää viittomien ohessa puhetta. Viittomien avulla voidaan tukea puheen tuottoa tai selkeyttää haluttua viestiä. Lisäksi

yhtäaikainen viittominen ja puhuminen voi myös helpottaa puheviestin ymmärtämistä sillä viittomien käyttö hidastaa ja selkeyttää puhujan puherytmiä ja yksinkertaistavat sanomaa. Lähi-ihmisten voi muuten usein olla vaikeaa muistaapuhua tarpeeksi selkeästi ja yksinkertaisesti.

Kuvat 2,3 & 4. Tukiviittomilla muodostettu lause "Kohta menemme ulos". (Kuvapankki 2015)

PCS- KUVAT

Picture CommunicationSymbols (PCS) on kuvakommunikaatiomenetelmä, joka koostuu yksinkertaisista ääri viivapiirroksista, joiden ylä- tai alapuolelle on kirjoitettu kuvan merkitys. PCS-kuvat ovat saatavilla värillisinä tai mustavalkoisina, ne ovat ilmeikkäitä kuvia, jotka ovat helppo hahmottaa.

Kuva 5. PCS -kuva "kävellä" (Kuvapankki 2015).

Kuva 6. PCS- kuva "leikkiä" (Kuvapankki 2015)

Piirrosten lisäksi kuvissa voi esiintyä kirjaimia ja numeroita sekä saatavilla on myös abstraktimpia symboleja. Kuvia on helposti saatavilla erilaisina tietokoneohjelmina ja niiden muokkaaminen tarpeiden mukaisesti on helppoa. PCS on yksi laajimmin käytössä olevista kuvajärjestelmistä

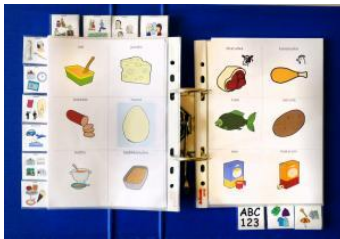
Kuvakommunikaatio on kommunikointikeino henkilöille, jotka pystyvät ilmaisemaan itseään kielellisesti yksittäisillä sanoilla tai lyhyillä lauseilla. Henkilön, joka käyttää kuvakommunikaatiota voi olla helpompi ymmärtää puheen merkitystä kun sitä tarkennetaan kuvilla. Lisäksi kuvat mahdollistavat käyttäjälle keinon ilmaista erilaisia kommunikaatiotarpeitaan, kuten ajatuksia, kysymyksiä, tunteita tai tarpeitaan.

Kuvat 7 & 8. PCS -kuvat, joista muodostuu lause " Haluan aamiaista." (Kuvapankki 2015)

KOMMUNIKAATIOKANSIO

Kommunikaatiokansiossa on kerättyä erilaisia kuvia ja merkkejä kommunikaatio välineeksi, tällaisia voivat olla esimerkiksi PCS- kuvat. Kansioihin kerätään yksilöllisesti kommunikoidijan tarpeisiin perustuvia kuvia ja sisältöä.

Kuva 9. Kommunikaatiokansio (Materiaalia kuvakommunikaatioon 2015.)

Nykyisin suositaan uuden tyyppisiä laajoja, toiminnallisia/dynaamisia kommunikaatiokansioita, joissa suositaan erilaisten merkkien luokittelua niiden käytettävyyden kannalta. Kansioissa lähtökohtana on toimivuus ja mahdollisuus luoda hyvin palveleva keskustelunväline.

Tämän mahdollistamiseksi kansioissa samalle aukeamalle sijoitetaan merkkejä useista eri sanaluokista, jotta se palvelisi viestien käyttötarkoituksessa ja -tilanteessa sekä siten, että viestejä voidaan tuottaa ilman jatkuvaa selailua.

Kuva 10. Kommunikaatiokansioiden käyttö on mahdollista myös älypuhelimilla ja tablet -laitteilla. (Materiaalia kuvakommunikaatioon 2015.)

Keskeisiä tekijöitä kommunikaatiokansioiden käytössä ovat mallintaminen ja käytön ohjaaminen kaikille lähi-ihmisille. Mallintamisella tarkoitetaan sitä, että vuorovaikutustilanteessa molemmat kommunikoijat käyttävät kansiota viestinsä tuottamiseen. Mallintamisen avulla käyttäjälle osoitetaan viestintuottamiskeino

kommunikaatiokansiolla, näin voidaan puhevammaiselle mallintaa lauseen rakentamiskeinot ja mahdollistaa kommunikoinnin laajentamista yksittäisistä ilmaisuista aina moniosaisiin lauseisiin.

Lähi-ihminen voi tulkata sanoiksi puhevammaisen henkilön osoittamat kuvat ja tukea häntä käyttämään myös muita kommunikaatiokeinoja kuten puhetta, ilmeitä ja eleitä.

ESINEKOMMUNIKAATIO

Esinekommunikaatiota voidaan hyödyntää kommunikaation välineenä, kun henkilön on vaikean kehitys- tai aistivamman takia vaikea ymmärtää maailmaansa sanojen tai graafisten merkkien avulla.

Käytössä olevat esineet ovat konkreettisia ja tuttuja tietyissä tilanteissa käytettyjä.

Esinekommunikaatiossa käytössä olevien esineiden merkitys opetellaan yhdessä. Niitä voidaan käyttää viestivälineenä esimerkiksi ruokailutilanteissa, jolloin esimerkiksi haarukka ja lasi toimivat viestisignaalina tulevasta ruokailusta tai hanskojen avulla tulevasta ulkoilusta.

*Kuva 11 & 12. Haarukka ja lasi
esinekommunikaatiokeinoina (Kuvapankki 2015)*

Vastavuoroisen kommunikaation tukemiseksi on esineiden hyvä olla paikassa, jossa asianomainen pääsee niitä käsittelemään. Näin esinekommunikaatiota käyttävä henkilö voi ilmaista omia tarpeitaan ja halujaan ympäristölle. Kommunikoija voi esimerkiksi tarttumalla hanskoihin viestiä haluavansa ulkoilemaan. Henkilön toiminta on usein niukasti vuorovaikutteista, mutta kyseisen keinon avulla ihminen pystyy tuomaan tarpeensa ympäristön tietoisuuteen.

*Kuva 13. Hanskat esinekommunikointikeinona
(Kuvapankki 2015)*

KOMMUNIKAATTORI

Kommunikaattorit eli puhekoneet ja puhelaitteet ovat yleisiä kommunikoinnissa käytettäviä teknisiä apuvälineitä. Kommunikaattorit toistavat ennalta nauhoitetut ja tallennetut viestit, ne voivat sisältää yksittäisiä tai moniosaisia näppäimistöjä, joilla voidaan myös kirjoittaa viesti puhesyntensaattorin luettavaksi. Ne voidaan jakaa yhden tai usean viestin laitteisiin.

Kuva 14. Kommunikaattori, jossa moniosainen näppäimistö. (Kuvapankki 2015)

Kommunikaattoria voidaan käyttää pysyvänä ja jatkuvana kommunikaatiokeinona tai tilapäisesti, tarpeen mukaan.

Puhelaitteet ovat helppoja käyttää ja ne soveltuvat monien puhevammaisten henkilöiden käyttöön iästä, motorisista tai kognitiivisista taidoista riippumatta. Kommunikaattoreita voi helposti ohjelmoida käyttäjän tarpeiden mukaisesti sisältämään esimerkiksi erilaisia pyyntöjä tai ilmaisuja. Ilmaisussa tulee huomioida, että käytetty sanasto tai viesti perustuu puhevammaisen kommunikaatiotarpeisiin. Se myös motivoi käyttäjää kommunikaattorin käytössä, kun hän kokee pystyvänsä vaikuttamaan asioihinsa viesteillään.

Puhelaitteet myös mahdollistavat puhevammaisen osallistumista erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin.

*Kuva 15. Yksinäppäinen kommunikaattori.
(Kuvapankki 2015)*

Kuva 16. Puhesyntensaattori (Kuvapankki 2015)

Lähteet:

Papunet 2015. Materiaalia kuvakommunikointiin, saatavissa:<http://papunet.net/materiaalia/materiaalia-kuvakommunikointiin>

Kuvapankki. 2015. Papunet. Saatavissa:
<http://papunet.net/materiaalia/kuvapankki>

Vuoristo, S. 2015. Kehitysvammaisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation tukeminen. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulu, sosiaali- ja terveysala.